

Formativ bedömning

Text: Henna Hiltunen, Uleåborgs universitet

Lärarna är ofta i behov av hjälp och stöd när de ska utveckla bedömningen och göra den mångsidigare – helst i form av råd som är enkla att följa i den egna undervisningen. Det är emellertid närmast omöjligt att utarbeta färdigt bedömningsmaterial, eftersom bedömningsmetoderna som lärarna använder sig av bör vara förankrade i elevernas sätt att lära sig och arbeta på och i lärarens sätt att vägleda och undervisa. För att det ska vara möjligt att utnyttja eventuella mallar för och exempel på bedömningsmetoder, måste läraren kunna tillämpa dem på ett sätt som lämpar sig för hans egen elevgrupp.

Bedömningsmetoderna styr elevernas sätt att studera och lära sig. Om ett av målen för undervisningen är till exempel att lyfta fram vikten av problemlösningsfärdigheterna i matematik, bör samma fokus beaktas också i bedömningsmetoderna. Vitsord är bara en del av bedömningen. I läroplanen betonas den formativa bedömningen, som utförs under själva inlärningsprocessen, och dess betydelse för hur eleverna handleds i sitt lärande. Om målet är att främja lärandet med hjälp av formativa bedömningsmetoder, bör både läraren och eleverna vara medvetna om i hur hög grad dessa metoder påverkar helhetsbedömningen och vitsordet.

Bedömningen styr inte bara lärandet utan oundvikligen också undervisningen. Med hjälp av formativa bedömningsmetoder – som går ut på att läraren till exempel diskuterar med, iakttar och lyssnar på eleverna – får läraren kontinuerligt kunskap om elevernas kunnande och lärande. Utifrån den kunskapen fattar hen sedan beslut som berör undervisningen och undervisningsmetoderna, på samma sätt som hen gör med kunskapen som hämtas in med hjälp av andra bedömningsmetoder.

Bedömning grundar sig på mål

Bedömningen är alltid subjektiv, och det enda som den kan förankras i är tydligt uppsatta mål. En lärares sätt att bedöma och planera bedömningen behöver alltså utgå från målen. Om läraren själv har en oklar bild av målen kan det vara svårt att få grepp om bedömningen som helhet. Det är speciellt viktigt att tydliggöra målen för eleverna – på ett sådant sätt att de kan förstå dem.

När målen fastställs och verbaliseras är det viktigt att göra eleverna medvetna om att målen inte är detsamma som läroinnehåll. I bedömningen i matematik beaktas i enlighet med läroplanen inte bara målen som berör de olika vetenskapsgrenarna utan också arbetsfärdigheterna. Därutöver kan målen som har en direkt koppling till läroinnehållet vara mycket abstrakta för eleverna. Till exempel för en elev som går ut årskurs sex är det antagligen närmast omöjligt att själv kunna bedöma huruvida hen har nått målet om förståelsen av tiosystemet. Speciellt målen som presenteras i början av en studiehelhet och som ofta innehåller matematiska begrepp som eleverna inte ännu känner till kan vara rätt obegripliga för eleverna. Det är med andra ord viktigt att verbalisera målen så att alla elever kan förstå dem.

Tre faser i formativ bedömning

I olika undersökningar och forskningslitteraturen kring formativ bedömning lyfts ofta fram tre faser som är nödvändiga för en bedömning som ska främja elevernas lärande:

1. kunskap om nuläget – både eleverna och läraren ska vara medvetna om den aktuella nivån på elevernas kunnande (i förhållande till målen)
2. kunskap om målen – både eleverna och läraren ska vara medvetna om vilka målen är och hur man kan visa att man uppnått dem
3. kunskap om metoder för hur målen kan nås – läraren ska vägleda eleverna så att de vet hur de kan främja sitt lärande och sitt kunnande i förhållande till målen.

Enligt läroplanen är det ett av målen för bedömningen att utveckla elevernas självvärderingsfärdigheter. För att självvärderingen kan uppfylla sitt syfte att främja lärandet och utveckla elevernas metakognitiva färdigheter, bör man ta hänsyn till alla de tre faserna ovan. Utöver målen som fastställts tillsammans bör eleverna också vara medvetna om hur deras aktuella kunskapsnivå förhåller sig till målen. Det viktigaste är emellertid att eleverna med hjälp av självvärderingen kan främja sitt eget lärande och förbättra sina prestationer.

Självvärderingen bör alltid hellre styra och främja lärandet än vara diagnostiserande. Det här har en stark koppling till att självvärderingen ska utföras vid rätt tidpunkt och i rätt fas av inlärningsprocessen. Speciellt i den grundläggande utbildningen ska både kamratresponsen och självvärderingen hellre främja elevernas lärande än utgöra en komponent i vitsordet.

Bedömning i samband med elevaktivering

När en lärare utvecklar sin undervisning och gör den mångsidigare kan det kännas utmanande att utveckla bedömningsmetoderna så att de överensstämmer med målen för undervisningen. Ofta upplevs det som viktigt men tidskrävande att till exempel öka mängden elevaktivering i matematikundervisningen. I praktiken upplever lärare ofta att tiden som man lägger ner på elevaktivering går ut över ett visst läroinnehåll som man vill ska testas i ett summativt prov i slutet av en studiehelhet.

– I praktiken upplever lärare ofta att tiden som man lägger ner på elevaktivering går ut över ett visst läroinnehåll som man vill ska testas i ett summativt prov i slutet av en studiehelhet. –

I samband med elevaktivering kan man emellertid mycket väl bedöma både arbetsfärdigheter, som fastställs i läroplanen, och innehållsrelaterat kunnande: då har läraren möjlighet att observera, iaktta och styra lärandet och få flera olika typer av kunskap om exempelvis elevernas matematiska uttrycksförmåga. Både läraren och eleverna ska vara medvetna om vilka mål det har satts upp för lektionen och med vilka metoder måluppfyllelsen kommer att bedömas. Målen kan fastställas tillsammans eller vara individuella.

Fungerande bedömningsmetoder som kan tillämpas i samband med elevaktivering är till exempel självvärdering, kamratrespons, observationer av elevernas arbete och motiverande verbal respons. Självvärdering kan ge eleverna möjligheten att få en inblick i på vilka sätt aktiverande uppgifter främjar deras lärande och att på så sätt hitta de arbetssätt som passar just dem själva. Med hjälp av kamratrespons får eleverna respons inte bara av läraren utan också av andra elever, och samtidigt övar de sig också i att ge respons.

I observationerna som görs under tiden eleverna jobbar med de aktiverande uppgifterna kan läraren lyfta fram (och klargöra även för eleverna) till exempel ett par huvudpunkter, fokusera på dem och ge verbal respons på dem under aktiviteten. Vad gäller arbetsfärdigheter kan man iaktta till exempel elevernas matematiska kommunikation och förmåga att tillämpa matematik. Om läraren vill kan hen också ge skriftlig respons på hur gruppen har arbetat tillsammans. I så fall ska läraren i responsen också beakta hur väl eleverna nått de uppsatta målen och hjälpa eleverna att ställa upp följande mål.

Självvärdering kan utföras skriftligt med hjälp av öppna frågor och genom att ange på en skala hur väl de uppsatta målen har nåtts. Det viktiga är att ta i beaktande att varje elev ska förstå målen och betydelsen av självvärderingen. Åtminstone en del av målen, som eleverna bedömer själva, kan vara mer allmänna mål som berör arbetsfärdigheterna och som utgör ett föremål för bedömning under flera lektioner. Då fokuserar självvärderingen inte bara på en lektion, utan den har som syfte att främja lärandet och ge eleverna kunskap som de på riktigt har nytta av.

Exempel

I följande aktivitet ingår det ett exempel på bedömning i samband med elevaktivering. Bekanta dig med exemplet och reflektera över följande frågor:

- Exemplet innehåller nio olika påståenden som eleverna själva ska reflektera över. Skulle alla elever i din klass förstå innehållet i påståendena? Om inte, hur skulle du kunna tydliggöra dem kollektivt eller individuellt för enskilda elever? Hur skulle du kunna ändra på påståendena utgående från din egen elevgrupp?
- Hur skulle du kunna främja dina elevers färdigheter i att ge och ta emot respons? Upplever du att dina elever skulle klara av att främja sitt eget kunskande och lärande utifrån kunskapen de får med hjälp av kamratrespons?